

HOLLANDO-SLAVICA III:

“WAT KRUIPT DAAR IN HET STRUIKGEWAS?”
IN HET OUDKERKSLAVISCH

door Jos Schaeken*

In een onlangs verschenen feestbundel ter ere van de zeventigste verjaardag van de oudkerkslavist Rudolf Aitzetmüller staat een artikel van Helmut Keipert met een zeer uitnodigende titel: “Ein albulgarisches Gedicht von August Leskien”. Een Oudkerkslavisch gedicht van de man die al vier generaties slavisten kennen als de schrijver van het leerboek *Handbuch der albulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache?* Hoe zit dat?

Het Kutschkelied

Tijdens de Frans-Duitse oorlog is in 1870 in Duitsland het zogenaamde *Kutschkelied* ontstaan. Het was een spotlied op Napoleon de Derde en het Franse leger, zoals onmiddellijk blijkt uit de eerste strofe:

“Was kraucht da in dem Busch herum? / Ich glaub', es ist Napolium. / Was hat er rum zu krauchen dort? / Drauf, Kameraden, jagt ihn fort!”

Het lied is tijdens de oorlog zo populair geworden, dat je volgens Keipert van een “Kutschke-Boom” kon spreken. Voor dit betoog belangrijk zijn de “geleerde varianten” die van het liedje verzameld en ook zelf gemaakt zijn door Wilhelm Ehrenthal. De grap komt meteen in de titel van deze verzameling tot uitdrukking:

Das Kutschkelied auf der Seelenwan-

derung. Forschungen über die Quellen des Kutschkeliedes im grauen Alterthume nebst alten Texten und Uebersetzungen in neuere Sprachen. Mit einer Hieroglyphen-Tafel. Herausgegeben zum Besten der Deutschen Invalidenstiftung von Wilhelm Ehrenthal.

In het eerste deel van het boekje, dat in één jaar tijd (1871) zeven oplagen haalde, vinden we onder meer een Griekse, Latijnse en Hebreeuwse versie. Deze laatste was gevonden “in einer uralten, stark verschimmelten und von den Tempelmäusen schrecklich geschändeten Schrift-Rolle” (blz. 15). Verdere speurtochten naar de oorsprong van het *Kutschkelied* leverden varianten op in het Sanskrit, Arabisch, runen-, spijker- en hiërogliefenschrift.

* Hierbij wil ik iedereen hartelijk danken die mij geholpen heeft bij mijn speurwerk naar een mogelijke connectie tussen de liedjes “Wat kroop daar in het struikgewas?” uit 1871 en “Wat ruist er door het struikgewas?” uit een conférence van Toon Hermans. Mijn speciale dank gaat uit naar dhr. Ate Doornbosch en dhr. Toon Hermans.

Oudkerkslavische versie

Vanaf de vijfde druk werden er nieuwe “vondsten” gepubliceerd, waaronder een Oudkerkslavische versie. August Leskien, toen 31 jaar oud, zag de lol van Ehrenthals “Spielerei” in en stuurde hem een brief die in *Das Kutschkelied* op bladzijde 50 staat afgedrukt:

“Ihre Kutschkesammlung schickte ich einem Freunde in Moskau, dessen Interesse an den von Ihnen angestellten Forschungen ich kannte; zu meiner Ueberraschung antwortet mir dieser: [...] Um es kurz zu sagen, meine Forschungen sind mit Erfolg gekrönt gewesen: in einer Handschrift der Synodalbibliothek fand ich das Original des Kutschkeliedes, aus dem die einzelnen slawischen Versionen geflossen sind, in kirchenslawischer Sprache. Meine Freude war groß, denn nicht nur der weiter geführte Nachweis vom Alter des Kutschkemythus war mir werth, sondern auch der Umstand, daß die slawische Form metrisch wie sprachlich ungemein belehrend ist [...]”

Nederlandse versie

Het tweede deel van Ehrenthals verzameling bestaat uit vertalingen van het *Kutschkelied* in verschillende moderne talen. De vijfde druk biedt een Nederlandse, Deense, Zweedse, Engelse (twee varianten), Hongaarse, Poolse, Litouwse, Hoogsorbische, Italiaanse, Spaanse en Franse versie. De Poolse vertaling (“Co się tam po krzakach wlecze?”) is gemaakt door een zekere Idźkowski, de Litouwse (“Kas lenda ten tose krumos?”) door ene Dr. Reich, en de Hoogsorbische

(“Stó w kefku tamhlej polěže?”) door H. Lotze.

De Nederlandse vertaling staat beneden afgedrukt naast de Oudkerkslavische van Leskien. Het is de enige vertaling in het boekje waar geen naam onder staat. Toen ik de eerste regel las (“Wat kroop daar in het struikgewas?”), dacht ik ogenblikkelijk aan een passage uit een conférence van Toon Hermans. In deze bekende scène doet de heer Verkade auditie bij de heer Bemelmans met het liedje “Wat ruist er door het struikgewas? Het is ‘n ...”. Verder dan deze beginregel komt Verkade niet.

Om erachter te komen of de tekst van Toon Hermans terug te voeren is op de Nederlandse variant van het *Kutschkelied*, heb ik verschillende naslagwerken en specialisten (waaronder de connaisseur Ate Doornbosch van het voormalige radioprogramma *Onder de groene linde*) geraadpleegd. Helaas, bijna iedereen kende de betreffende scène maar niemand wist of de tekst verder gaat dan de eerste regel, of Toon Hermans die regel zelf heeft verzonnen, of dat het gaat om het begin van een vroeger ooit bekend maar nu vergeten lied.

In een brief van 23 januari van dit jaar deelt Toon Hermans mee dat de passage in kwestie aan zijn eigen brein is ontsproten en dat hij geen gebruik heeft gemaakt van bestaande bronnen (“We laten onvermoede overleveringen via het onderbewustzijn en/of een vorig leven in de vorige eeuw even buiten beschouwing”). Verder vermeldt hij: “Door het hardhandig optreden van de heer *Bemel-*

mans in de conference zal niemand ooit weten wát daar nou in het struikgewas ruiste [...]. Met andere woorden: langer dan deze regel is het lied nooit geweest en nooit geworden. Zou de heer *Verkade* ooit de kans gekregen hebben het lied verder uit te zingen dan vermoed ik toch dat in zijn struikgewas iets gekropen zou hebben wat minder prozaïsch is dan ‘Napoleon’.”

Hier valt verder niet veel aan toe te voegen. Helaas kan dus geen *genetische* verwantschap aangetoond

worden tussen de Nederlandse (en indirect ook de Oudkerkslavische) vertaling van het *Kutschkelied* uit 1871 en de alom bekende beginregel die de heer *Verkade* in de mond wordt gelegd. Opname van dit stuk in de reeks *Hollando-Slavica* kan alleen gerechtvaardigd worden door het bestaan van zowel een Nederlandse als Oudkerkslavische vertaling van het *Kutschkelied* en door het *associatieve* verband dat velen zullen leggen tussen het begin van beide vertalingen en de passage van Toon Hermans.

Leskiens Oudkerkslavische vertaling (*Das Kutschkelied*, blz. 51-52)

- 1 КЪТО ТОУ ЛАЗИТЬ ВЪ ЛѢСѢХЪ;
Wer dort kriecht in den Wäldern?
- 2 ИАКО МИ МЯНИТЬ СЯ, НАПЛОУНЪ.
Wie mir scheint Naplun.
- 3 ПО ЧЬТО ТОУ ХОШТЕТЬ ЛАЗИТЬ;
Warum dort will er kriechen?
- 4 ИЖДЕНЪТЕ ЙЕГО, ДРОУЗИ МОИ.
Jagt heraus ihn, meine Freunde.
- 5 И СТОЯТЬ НА ЧИСТОМЪ ПОЛИ
Und es stehen auf freiem Felde
- 6 ЮШТЕ МНОГО ВОЙНЪ ЧРКВЕНЪНХЪ.
Noch viele rothe Krieger.
- 7 ПО ЧЬТО СТОЯТЬ ТИ ОКРАСЪНЪ;
Warum stehen die umher?
- 8 ПРИИДЪТЕ, ВЪЗЪРИМЪ ИХЪ.
Kommt her, laßt uns sie betrachten.
- 9 КАНОНАМИ И МИТРАЙЛИСАМИ
Mit Kanonen und Mitrailleurseisen
- 10 СТРѢЛЯЮТЪ, ДА ОУШИ БОЛИТЪ.
Schießen sie, daß die Ohren schmerzen.
- 11 ПО ЧЬТО ТИ ТАКО СТРѢЛЯЮТЪ;
Warum die so schießen?
- 12 НАПАДЪТЕ, ДА ВСИ ПАДЪТЪ.
Fallt sie an, daß sie alle fallen.

Anonieme Nederlandse vertaling (*Das Kutschkelied*, blz. 53)

- Wat kroop daar in het struikgewas?
- Mij dunkt, dat het Napoleon was.
- Wat? kruipt die daar zoo ongestoord?
- Gaauw, kameraden! jaagt hem voort!
- Daar ginder in het open veld
- Staat ook nog menig Fransche held.
(Opmerking: “rothe” = “in rothen Hosen”)
- Hoe durven Franschen daar te staan?
- Komt! kijkt ze eens wat nader aan!
- Ze maken daar met kogelspuit
- En met kanon een helsch geluid.
- Wat hebben die daar nog te “knallen”?
- Vooruit maar, jongens, tot ze vallen!

- 13 **цѣсарю** напоуѣне зълодѣю,
O Kaiser Naplun, Uebelthäter,
14 **власть твоѣа** ѣсть поѣрасена.
Deine Macht ist erschüttert.
15 **богѣу** нашѣмоу помагаѣшитоу
Wenn unser Gott hilft,
16 **цѣсарство** твоѣе разоримъ.
Dein Reich werden wir zerstören.
17 **и вѣлоуствие** фрѣнксѣское
Und die fränkische Großmäuligkeit
18 **ѣсть** отъврѣжено въ вѣкѣхъ,
Ist verworfen für ewig,
19 **егда** въ паризѣ мѣи въздамъ.
Wenn in Paris wir geben werden
20 **достойнѣиѣ** имъ въсѣхъ мѣздѣхъ.
Innen den gebührenden ganzen Lohn.

Napeoleom, Napoleom,
Met uwe zaken gaat het krom.
Voorwaarts met God! Dan is't gedaan
Met hem en heel zijn keizerkraam.
En met de Fransche snoeverij
Is het voor eeuwig dan voorbij.
Op, naar Parijs! haar wettig loon
Krijgt daar van ons de grrande nation.

Analyse

Laten we Leskiens vertaling van bijna één en een kwart eeuw geleden eens onder de loep nemen en kijken of we met de huidige kennis van het Oudkerkslavisch tot een zelfde resultaat zouden zijn gekomen of dat een en ander “beter” (authentieker) vertaald had kunnen worden.

Spelling en grammatica

Leskien schrijft in de genoemde brief aan de samensteller van *Das Kutschkelied*: “das Metrum ist das der serbischen Heldenlieder, und die Sprache noch so alterthümlich, daß die schwachen Vocale *ü* und *i* im Verse volle Geltung haben”. Met die “schwachen” vokalen bedoelt hij de jers (ъ en ъ) in zwakke positie. Volgens het metrum van de Servische epische poëzie telt elke regel tien lettergrepen (*Deseterac*). Het klopt allemaal netjes, maar af en toe moet Leskien wel een truc uithalen. Zo schrijft hij

in regel 6 **многѣ** in plaats van het oorspronkelijke **мъного** en leest hij **войнѣ** als *vojnъ* in plaats van *vojъnъ* of *vojinnъ*. Dat laatste doet hij ook in regel 9 met **митрайлисѣми** en in regel 20 met **достойнѣиѣ**. (Het boogje boven de *и* gebruikt Leskien om de *i* afkomstig uit *ъ* weer te geven.) Verder schrijft hij nog in regel 6 **чръвѣнѣихъ**, met een oude drielettergrepige uitgang, maar leest hij haar tweelettergrepig (“gecontraheerd”). Daar tegenover staat in regel 8 de ongecontraheerde imperatiefvorm **приндѣтъ** (*приндѣтъ* ‘komt aan’), terwijl dit werkwoord in de klassieke Oudkerkslavische handschriften uitsluitend als samengetrokken **прити** (imperatief *придѣтъ*) voorkomt. Met name die zesde regel had dus mooier gekund. Als Leskien in plaats van de genitief meervoud **войнѣ** de vorm **вой** had geschreven, dan had hij in ieder geval het zwakgebod **многѣ** niet hoeven doen. Het woord **кѣинѣ**

‘soldaat’ heeft namelijk twee meervoudsvormen: **кѣини** ‘soldaten’ en (in collectieve betekenis) **вои** ‘troepen’. Afgezien van **многѣ** is er nog meer aan de hand met Leskiens gebruik van de jers. Wat opvalt zijn de uitgangen van de derde persoon presens: **лазитъ** (regel 1), **манитъ** (2), **хоште-тъ** (3), **стоитъ** (5, 7), **стрѣлаитъ** (10, 11), **паджтъ** (12), **ѣсть** (14, 18). In het Oudkerkslavisch vind je niet de uitgang **-тъ** maar **-тъ**. Deze zelfde vergissing maakt Leskien ook in de eerste druk van zijn *Handbuch* (1871). Hierin gebruikt hij nog materiaal uit het Russisch-kerkslavische Evangelie van Ostromir. In het Oostslavisch is de betreffende uitgang inderdaad **-тъ**, maar het Oudkerkslavisch heeft hier **-тъ**. Verder klopt het met de jers allemaal netjes, met uitzondering van **окръстѣ** in regel 7: dit bijwoord hoort met een *ъ* op het einde geschreven te worden. Wat Leskien waarschijnlijk ook uit het Evangelie van Ostromir heeft gehaald, is de locatiefvorm **-омѣ** in **числомѣ** (regel 5). Deze uitgang is normaal voor het Oudrussisch, maar komt in het Oudkerkslavisch niet voor; daar luidt de vorm **чистѣнѣмѣ** of (gecontraheerd) **чистѣмѣ**.

Het aardige van Leskiens vertaling is, dat hij in twintig regels zo veel karakteristieke Oudkerkslavische kenmerken (afwijkend van bij voorbeeld het huidige Russisch) heeft gestopt. Het lied is zeer geschikt om tentamen mee af te nemen. Er staan dualisvormen in (regel 10), vocatiefvormen (13) en een constructie met een dativus absolutus (15). Alleen al aan de hand van de

vormen **иждѣнѣтъ** (4) en **отъврѣже-но** (18) kan een belangrijk deel van de historische fonologie ondervraagd worden. Helaas is de uitgang **-та** van de dualisvorm van de derde persoon in **воинѣта** niet de oorspronkelijke. Leskien heeft deze vorm ongetwijfeld gedestilleerd uit de cyrillische Oudkerkslavische (Oostbulgaarse) Handschriften Savvina kniga en Codex Suprasliensis, waar we **-та** voor zowel de tweede als derde persoon dualis aantreffen. De glagolitische manuscripten geven de oorspronkelijke toestand weer, met **-та** voor de tweede en **-те** voor de derde persoon dualis.

Woordkeuze

Hoe zit het met de woordkeuze van Leskien? Het moge duidelijk zijn dat **напоуѣнѣ** (regel 2, **напоуѣне** 13) in het Oudkerkslavisch niet voorkomt. Leskien zegt hierover in de begeleidende brief: “Die Namensform *Naplunü* erinnert an die orientalischen Sprachen”. Inderdaad, **напоуѣнѣ** lijkt veel op *Naplân*, zoals Napoleon in het Sanskrit wordt genoemd op bladzijde 29 van *Das Kutschkelied*. Meer voor de hand ligt echter een overname uit het Grieks, waarbij *Napōlion* de vorm **наполѣ** had kunnen opleveren (vergeleek bij voorbeeld **прѣторѣ** uit Grieks *praîtōrion*).

Trouwens, de Nederlandse vorm *Napoleon* is wel heel erg krom. Het zal wel een mix zijn van *Napoleon* en de “Latijnse” variant *Napoliun*; de oorspronkelijke Duitse versie van het lied geeft hier “Napoliun, Napolium, / Mit deiner Sache geht es krumm!” (*Das Kutschkelied*, blz. 10).

Verder zijn er in het Oudkerkslavisch ook geen kanonnen en mitrailleurs (regel 9). Leskien doet weinig moeite en leent de woorden *канона* en *митрайиса*. De laatste vorm komt niet van het Franse *mitrailleur* (waar het 'mitrailleurschutter' betekent), maar van *mitrailleuse* 'machinegeweer', dat ook is opgenomen in de *Van Dale* en de Duitse *Duden*. De door Leskien verzonnen vrouwelijke vorm *канона* ligt niet direkt voor de hand; waarom niet het wél geattesteerde *канонъ*, ofschoon slechts te vinden in Russische bronnen vanaf de 17e eeuw? Misschien heeft Leskien er niet voor gekozen omdat de instrumentalis meervoud van *канонъ* één lettergreep te weinig oplevert (*канонъ* in plaats van *канонами*). Wil je geen leenwoorden gebruiken, dan zou "и поушыками и самострѣлами" (ook tien lettergrepen) nog niet zo gek zijn. Beide woorden komen in het Oudrussisch voor: *поушыка* als 'werptuig' (later 'kanon') en *самострѣлъ* onder meer als 'katapult' (letterlijk 'zelfschiet'er'). Ook de volgende woorden zijn niet in het klassieke Oudkerkslavisch te vinden: *лазитъ* in regel 1 (wel samenstellingen zoals *вълазити* en *излазити*), *велоустине* en *фражское* in regel 17 en natuurlijk *въ паризѣ* in regel 19. In plaats van *лазитъ* had Leskien *пакъзетъ* (van *пакъзати* 'kruipen') kunnen gebruiken, dat wél in de oudste handschriften voorkomt. Over *велоустине* en *фражское* deelt hij in de brief nog het volgende mee: "Beachtung verdient das Wort *velestije*, während man sonst nur das Adjectivum *velestū* (großmäulig) kannte", en "Ich zweifle nicht, daß

das Lied in Bulgarien entstanden sei, die Form *fręžskoje* statt *frąžskoje* [lees *frąžskoje* – JS] und andere sprachliche Eigentümlichkeiten weisen darauf hin". Dat *велоустине* is waarschijnlijk nog steeds wat men noemt een *hapax legomenon*; ik heb het nergens anders kunnen vinden. Het adjektief *велоустинъ* komt volgens de woordenboeken alleen in de kroniek van Johannes Malalas voor; deze is in een Oudrussisch handschrift overgeleverd maar gaat volgens de geleerden op een Oudkerkslavisch origineel terug. Het woord heeft daar trouwens een positieve betekenis ('welsprekend'). Misschien is *велоустине* beter op zijn plaats dan *велоустинъ*: het adjektief *велоустиникъ* 'grootsprekend' komt al in de Oudkerkslavische psalmvertaling voor: "потрѣбитъ господь вса оустинны мстигъны и азъны велоустинны" (psalm 12, 4: "De Here verdelge alle vleierende lippen en grootsprekende tongen"). Niet alleen *велоустине*, maar ook *фражское* heeft Leskien uit Russische bronnen gehaald. Het vierdelige academisch woordenboek van het Russisch vermeldt het verouderde *фражский* 'buitenlander, vreemdeling'. Volgens het etymologisch woordenboek van Vasmer is het bijbehorende substantief *фраг* (Oudrussisch *фрагъ*) via het Grieks overgenomen uit het Latijnse *francus* 'Frank'. In het Oudrussisch tref je ook *фражское сервро* aan en in de Domostroj wordt gesproken van "фраские вина". Waarom heeft Leskien een opmerking gemaakt over het typische Bulgaarse (Oudkerkslavische) karak-

ter van de vorm *фражское* met -е en niet -о (*фражское*)? Misschien speelde de Oudrussische variant *фрагъ* (zoals in bij voorbeeld *фрагъская церковь* 'katholieke kerk') door zijn hoofd. In zijn vroegere (genasaleerde) vorm moet deze variant *фрагъ* hebben geluid. Leskiens opmerking is moeilijk te vatten en is waarschijnlijk gebaseerd op een misverstand dat voortkomt uit de onvolledige kennis van de nasaalvokalen in de tijd dat hij het lied vertaalde.

Conclusie

Leskien heeft mooi werk verricht. Alle kennis van 1871 over de oudste Slavische schrijftaal heeft hij uit de kast getrokken om een zo authentiek mogelijke vertaling te maken. Dat hij daarbij in een enkel geval op het verkeerde been is gezet door de cyrillicische handschriften Savvina kniga, Codex Suprasliensis en het Russischkerkslavische Evangelie van Ostromir, is op simpele wijze te verklaren; het waren destijds de oudste bekende bronnen. De glagolitische handschriften, waarin het Oudkerkslavisch over het algemeen in een ouder taalsta-

dium is overgeleverd, namen nog een marginale plaats in. Het enige glagolitische handschrift, waaruit Leskien een passage heeft overgenomen in het tekstgedeelte van de eerste druk van zijn *Handbuch*, was de Codex Assemanianus; de overige Oudkerkslavische glagolitische manuscripten waren nog niet ontdekt of in ieder geval nog niet uitgegeven. Als Leskien het gedicht twaalf jaar later zou hebben vertaald, dan had hij beschikt over de Kievse Bladen (eerste uitgave: 1876), de Codex Zographensis (1879), het Euchologium Sinaiticum (1882), het Psalterium Sinaiticum (1883) en de Codex Marianus (1883). In dat geval had hij bij voorbeeld ingezien dat de uitgang -тъ van het Evangelie van Ostromir iets typisch Oostslavisch was, terwijl in het Oudkerkslavisch consequent -тъ werd gebruikt, of dat in de cyrillicische Oudkerkslavische handschriften de tweede en derde persoon dualis waren samengevallen, terwijl ze in de glagolitische nog aparte uitgangen hadden. Maar het blijft een hele prestatie die Leskien in de kindertijd van de bestudering van het Oudkerkslavisch heeft geleverd.

Aantekeningen

Een exemplaar van de vijfde druk van W. Ehrentals *Das Kutschkelied auf der Seelenwanderung* (Leipzig, 1871) bevindt zich in de universiteitsbibliotheek van Groningen. H. Keipert's artikel "Ein albulgarisches Gedicht von August Leskien" bevindt zich in *Anzeiger für slavische Philologie* 22/1 (= *Festschrift* R. Aitzetmüller 1), 1993, 105-119. Op bladzijde 112 van dit artikel meldt Keipert overigens dat het door C. Pauli in 1872 uitgegeven *Neue Forschungen über den Ursprung des Kutschkeliedes* (Münden) ook een Oudpruisische versie bevat ("von Herrn Pastor A. Bielenstein zu Doblen in Kurland gütigst übersandt"). Mijn speurtocht naar een exemplaar van dit boekje was vergeefs. Voor het taalkundige commentaar op Leskiens Oudkerkslavische variant is gebruik gemaakt van de volgende woordenboeken: *Slovník jazyka staroslověnského* (red. Z. Hauptová), Praha, 1958ff.; L. Sadnik en R. Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, 's-Gravenhage-Heidelberg, 1955; I.I. Sreznevskij, *Materialy dlja slovarja drevne-russkago ja-*

zyka po pis'mennym pamjatnikam I-III, Sanktpeterburg, 1893-1903; *Slovar' russkogo jazyka XI-XVII vv.* (red. G.A. Bogatova), Moskva, 1975ff.; M. Vasmer [Fasmer], *Ètimologičeskij slovar' russkogo jazyka I-IV*, Moskva, 1986-87 (2e druk; vertaling van de oorspronkelijke Duitse uitgave – *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1950-58 – met toevoegingen door O.N. Trubačev).

Voor wat betreft Oudkerkslavische grammatica's is voornamelijk gebruik gemaakt van Leskiens eigen *Handbuch der altbulgarischen (altkirchenlavischen) Sprache: Grammatik, Texte, Glossar*. De eerste vijf drukken zijn verschenen in Weimar (1: 1871, 2: 1886, 3: 1898, 4: 1905, 5: 1910), de overige postuum (Leskien leefde van 1840 tot 1916) in Heidelberg (6: 1922, 7: 1955, 8: 1962, 9: 1969, 10: 1990). Een exemplaar van de eerste druk bevindt zich in de universiteitsbibliotheek van Utrecht. Leskien heeft in de tweede, derde, vierde en vooral in de vijfde druk verbeteringen en toevoegingen aangebracht. Vanaf de zevende druk zijn door anderen (met name door Johann Schröpfer) nieuwe correcties en aanvullingen gepleegd. Er bestaat ook een vertaling van Leskiens *Handbuch* in het Russisch: *Grammatika staroslavjanskago jazyka*, Moskva, 1890. Let op: dit is niet de Russische vertaling van een ander boek van Leskien dat *Grammatik der altbulgarischen (altkirchenlavischen) Sprache* heet en waarvan de eerste druk in 1909 in Heidelberg verscheen (van de tweede en derde druk uit 1919 bestaat trouwens een in 1981 in Sofia verschenen fotomechanische uitgave). Ook van Leskiens *Grammatik* bestaat een Russische vertaling: *Grammatika drevnebolgarskago (drevnecerkovnoslavjanskago) jazyka*, Kazan', 1915. Terwijl de *Grammatik* meer historisch-vergelijkend materiaal biedt en eerder bedoeld was voor indogermanisten, diende het *Handbuch* als "Lehrbuch und Hilfsmittel zur Erlernung einer Einzelsprache, des Altbulgarischen" (blz. III van de derde druk) ofwel als "Lehrbuch für eine Einzelsprache in Form einer beschreibenden Grammatik" (blz. III van de vierde druk).

EUROCULT

🦉 VAKANTIEPAKKERS:

(Vlucht en 7 nachten accommodatie)	
Kiev v.a.	f 895,-
Moskou v.a.	f 1.233,-
St. Petersburg v.a.	f 995,-
Moskou & St. Pet. v.a.	f 1.345,-

🏠 HOTELS:

(logies p.p. in tweepersoonskamer)	
Kiev v.a.	f 39,-
Moskou v.a.	f 49,-
St. Petersburg v.a.	f 49,-
Warschau v.a.	f 65,-

👉 VLUCHTEN:

Warschau v.a.	f 659,-
Kiev v.a.	f 739,-
Moskou v.a.	f 789,-
St. Petersburg v.a.	f 749,-
Lvov v.a.	f 849,-

👉 DIVERSEN:

Visumservice v.a.	f 120,-
Transfers v.a.	f 45,-
Binnenlandse vluchten en treinen,	
Reisgidsen, tolken, kaartjes voor	
theater en concert, taalcursussen.	

Vraag de uitgebreide brochure met ook ons aanbod voor de
Baltische Staten, Polen en Wit Rusland en onze **GROEPSREIZEN**.
EUROCULT, de Lessepsstraat 45, 3553 RJ Utrecht ☎ 030 439634